

The Scientific Journal in Jurisprudence and Bases of Islamic law The ۱۵ rd.

Year/NO: ۳ autumn ۲۰۲۲

علت شناسی جرایم بانکی و راهکارهای پیشگیرانه اجتماعی و فقهی

حسین بیگی^۱ جمال بیگی^۲ فاطمه احدی^۳

تاریخ دریافت: ۱۴۰۱/۰۶/۱۹

تاریخ پذیرش: ۱۴۰۱/۰۸/۱۹

چکیده

به دلیل وجود تورم و تحریم ها و نیز وابستگی مردم به بانک ها، موضوع سیاست گذاری جرائم بانکی و راهبردهای پیشگیری و مقابله با آن جرائم، در ابعاد بین المللی و داخلی کشورها از اهمیت خاصی برخوردار بوده است، تا جایی که گروه اقدام مالی و حتی بانک تسویه بین المللی با عنایت به این استانداردها به رتبه بندی بانکها و سبک های مترتب بر آن در کشورها مبادرت می نمایند. از این رو، هدف از این پژوهش علت شناسی جرایم بانکی، بررسی و ارائه راهکارهای پیشگیرانه اجتماعی و فقهی می باشد. پرسش اصلی که پژوهش حاضر در صدد پاسخ گویی به آن است، این می باشد که علت های جرایم بانکی چه بوده و راهکارهای پیشگیرانه اجتماعی و فقهی در این باره چه می باشد؟ روش تحقیق در این نوشتار به صورت توصیفی تحلیلی بوده و بر پایه اسناد و منابع کتابخانه ای نگاشته شده است و در این راستا علل جرایم بانکی ریشه یابی و راهکارهای پیشگیرانه اجتماعی و فقهی بررسی شده است. یافته های تحقیق حاکی از این مطلب است که برخی عوامل محیطی و اجتماعی در وقوع جرایم بانکی دخیل بوده و سیاست جنایی واکنشی با محوریت کیفرانگاری برای از بین بردن ریشه های جرائم بانکی سودمند نبوده و به جای آن راهکارهای پیشگیرانه اجتماعی جامعه مدار و رشد مدار و همین طور راهکارهای پیشگیرانه فقهی از قبیل افزایش معاد باوری، خدا باوری و برپایی نماز جماعت و نیز آموزش ضوابط فقهی و شرعی به پرسنل شبکه بانکی، انطباق بانکداری با فقه اسلامی و اضافه کردن ناظر شرعی بر ساختار بانکی کشور سودمند می باشند.

واژگان کلیدی: جرم بانکی، سیاست جنایی، راهبرد پیشگیرانه، سرکوبگرانه، فقهی

husseinbeigi۲۶@yahoo.com

jamalbeigi@iau-maragheh.ac.ir

fateme_ahadi@iau-maragheh.ac.ir

۱. دانشجوی دکتری تخصصی، رشته حقوق کیفری و جرم شناسی، واحد مرآغه، دانشگاه آزاد اسلامی، مرآغه، ایران.

۲. دانشیار گروه حقوق جزا و جرم شناسی، واحد مرآغه، دانشگاه آزاد اسلامی، مرآغه، ایران (نویسنده مسؤل).

۳. استادیار گروه حقوق جزا و جرم شناسی، واحد مرآغه، دانشگاه آزاد اسلامی، مرآغه، ایران.

مقدمه

جرایم پولی و بانکی از جمله جرائم اقتصادی محسوب می‌شوند که به‌طور مشخص به امور پولی مربوط می‌شوند. بخشی از جرائم بانکی به حوزه پول‌شویی و اخلال در نظام پولی یا ارزی کشور اختصاص دارند و بخشی دیگر از جرائم بانکی، جرائمی هستند که به‌منظور تحصیل مجرمانه پول ارتکاب می‌یابند. جعل اسکناس داخلی یا خارجی یا اسناد بانکی در شرایط عادی جزء جرائم علیه آسایش عمومی دسته‌بندی می‌شوند. لیکن چنان چه ارتکاب این جرائم به‌قصد اخلال در وضع پولی یا بانکی یا برهم زدن نظام و امنیت بانکی باشد، این جرائم در زمره جرائم بانکی خواهند بود. مبارزه با جرائم بانکی هم موجب برقراری نظم پولی و بانکی می‌شود و هم از آثار و تبعات مضر اختلال در نظام اقتصادی کشور جلوگیری می‌کند. شرایط رشد اقتصادی کشور، برنامه‌های توسعه‌بخشی، حساسیت افکار عمومی، توسعه فناوری اطلاعات و ارتباطات، تأثیر جرائم بانکی بر رقابت‌پذیری اقتصاد، مطالبات مقام معظم رهبری، الزامات سند چشم‌انداز و قوانین برنامه‌ای از جمله عواملی هستند که اهمیت برخورد با جرائم بانکی را افزایش داده‌اند. لذا با توجه به خطرهای فوق‌العاده این دسته از جرائم، مبارزه مؤثر و هماهنگ با آن مستلزم تدوین یک سیاست کیفری مؤثر و کارآمد است.

ناگفته نماند که سیاست‌گذاری، تعریف چشم‌انداز، راهبردها و اهداف، قبل از هرگونه جرم‌انگاری ضروری است. در بیان ضرورت سیاست‌گذاری پیرامون پیشگیری از جرم همین بس که بر اساس بند ۵ اصل ۱۵۶ قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران مصوب ۱۳۶۸، خبرگان قانون اساسی در آن تاریخ، به بحث پیشگیری از جرم توجه شده و بسترهای سیاست‌گذاری و فراقضایی آن را فراهم کرده‌اند. اهمیت کار پیشگیری از جرم در فضای خطرناک جرائم بانکی که در آن آمار و تنوع جرائم سبب نگرانی عام و خاص در سطوح مختلف می‌شود دوچندان می‌شود. در این میان، اولین راه برای پیشگیری از جرائم بانکی شناخت زمینه‌های وقوع این جرائم است. برای پیشگیری از بروز این نوع جرائم باید در ابتدا با عوامل ایجاد آن مقابله نمود. یکی از دلایل عمده وجود جرائم بانکی، دولتی بودن اقتصاد است و مجری و ناظر بودن توأمان دولت باعث می‌شود که نظارت مجری کم‌تر شود. دلیل دیگر بروز فساد بانکی، عدم شفافیت است. یکی از مواردی که سلامت نظام مالی را با آن می‌سنجند، میزان شفافیت است و هرچه شفافیت و پاسخ‌گویی بیش‌تر باشد، نظام بانکی هم می‌تواند سالم‌تر باقی بماند.

پرسش اصلی که پژوهش حاضر در صدد پاسخ‌گویی به آن است، این که علت‌های جرایم بانکی چه بوده و راهکارهای پیشگیرانه اجتماعی و فقهی در این باره چه می‌باشد؟ لذا در این پژوهش تلاش بر این است که با روش توصیفی تحلیلی و با استفاده از ابزار کتابخانه‌ای چگونگی آن مورد بحث و بررسی قرار بگیرد. در این راستا اولاً به مفهوم شناسی جرایم بانکی پرداخته و سپس راهکارهای پیشگیرانه اجتماعی و فقهی مورد مذاقه قرار خواهد گرفت.

پیشینه پژوهش

مقالات و کتب فراوانی توسط پژوهشگران در رابطه با جرایم بانکی و اهمیت آن در چند سال اخیر نگارش شده است، در این پژوهش نویسندگان با استفاده از منابع کتابخانه‌ای و با روش تحلیلی، جرایم بانکی را علت‌شناسی کرده و در نتیجه راهبردهای پیشگیرانه آن را ارائه داده‌اند. نتایج تحقیق حاکی از این مطلب است که برای کاهش بزهکاری در حوزه پولی، ارزی و بانکی و برون‌رفت از چالش‌ها و اثرهای سوء جرائم بانکی در ایران، راهبردهای فقهی و اجتماعی مؤثر می‌باشد. آن چه که این پژوهش را با بقیه متمایز کرده است این موضوع می‌باشد که در این پژوهش برخلاف پژوهش‌های قبلی، به علت‌یابی جرایم بانکی پرداخته و همین‌طور راهکارهای پیشگیرانه اجتماعی و فقهی، مورد بررسی قرار گرفته است که در نهایت پیشنهاداتی بر اساس نتایج به دست آمده ارائه شده است.

ویلا^۱ (۲۰۱۹)، با نگارش کتابی در موضوع «جرائم بانکی: کلاهبرداری، پولشویی و اختلاس^۲»، کلاهبرداری، پولشویی و اختلاس را ذیل عنوان «جرائم بانکی^۳» مطالعه نموده است. حق حفظ حریم خصوصی مالی، قانون رشوه بانکی، اعمال قوانین مربوط به کلاهبرداری بانکها، مقررات پولشویی، مقررات سوءاستفاده و اختلاس و الزامات مراجعه به مؤسسات مالی از جمله مباحث خاص مطرح شده در این پژوهش هستند.

کمیته اجرایی دولت^۴ (۲۰۱۹)، گزارشی با عنوان «جرائم علیه مؤسسات بانکی^۵» تحت مجموعه امور حقوقی و پولی، در جلسات دادرسی کمیته اجرایی دولت در مجلس ایالات متحده آمریکا، طی جلسه اول کنگره هشتم و هشتم در ۱۵ اکتبر ۱۹۶۳ ارائه نمود. کمیته قضایی مجلس سنا ایالات متحده آمریکا^۶ (۱۹۷۹)، گزارشی با موضوع «جرائم شدید FBI علیه برنامه مؤسسات بانکی^۷» را در ۱۸ آگوست ۱۹۷۸ مورد رسیدگی قرارداد. انستیتوی امور مالی بین‌المللی^۸ هم با انجام تحقیق با عنوان «چارچوب جهانی مبارزه با جرم مالی؛ افزایش اثربخشی و بهبود نتایج^۹» معتقدند که اصلاحات قانونی، تحولات فرهنگی و به‌کارگیری فناوری جدید می‌تواند کارایی دولت‌ها را در اجرای قانون و صنعت مالی را برای مقابله با تهدیدهای ناشی از بزهکاری پولی و بانکی بهبود بخشد.

مولیگان^{۱۰} (۲۰۱۵) در رساله دکتری با عنوان «ارزیابی کنترل اجتماعی جرائم بانکی: بررسی خلأها و موفقیت‌های صنعت در مقابله با پولشویی^{۱۱}»، پولشویی را از منظر جرم‌شناسی بررسی و جنبه‌های تنظیم و کنترل اجتماعی آن را در صنعت بانکداری ارزیابی نموده است. اهمیت و جهت‌های متعددی را برای تحقیقات جنایی آتی در مورد نقض پولشویی در صنعت بانکی مطرح نموده و برای تأثیرگذاری بر برخی از کنترل‌های اجتماعی، اصلاحات نظارتی گسترده‌تر و متناسب‌تر برای اقدام‌های موفقیت‌آمیز صنعت بانکداری پیشنهاد نموده است.

کوئو-الن^{۱۲} (۲۰۰۲)، در تحقیقی با عنوان «راهنمایی برای بانکداران در پیشگیری از تقلب و کلاهبرداری و پولشویی در معاملات اعتبار اسنادی^{۱۳}» زمینه‌ها و شیوه‌های تقلب، کلاهبرداری و پولشویی در معاملات اعتبار اسنادی را تبیین نموده و راهکارهایی را برای بانکداران جهت پیشگیری از این جرائم بانکی ارائه نموده است.

مفهوم شناسی

در این قسمت از پژوهش، به تعریف جرایم بانکی و سیاست جنایی که از مفاهیم ضروری تحقیق می‌باشد اشاره می‌کنیم:

جرایم بانکی

بانک نهادی اقتصادی است که وظیفه‌هایی چون تجهیز و توزیع اعتبارات، عملیات اعتباری، عملیات مالی، خرید و فروش ارز، نقل و انتقال وجوه، وصول مطالبات اسنادی و سود سهام مشتریان، پرداخت بدهی مشتریان، قبول امانات، نگهداری سهام و اوراق بهادار و اشیای قیمتی مشتریان، انجام وظیفه قیومیت و وصایت برای مشتریان، انجام وکالت خرید یا فروش را بر عهده‌دارند (عزیزی، ۱۳۹۷: ۳۱-۳۰). هرچند اصطلاحی تحت عنوان «جرم بانکی» در متون قانونی به کار نرفته است، لیکن در مطالعات جرم شناختی به مجموع جرائم نظیر پولشویی، اختلاس، تقلب، کلاهبرداری و سایر سوءاستفاده‌های مالی و اقتصادی در این حوزه، «جرائم بانکی» تعبیر شده است (گسن، ۱۳۹۴، ص ۵۰).

^۱. John K. Villa.

^۲. Banking Crimes: Fraud, Money Laundering, & Embezzlement.

^۳. Banking Crimes.

^۴. Committee on Government Operations.

^۵. Crimes against Banking Institutions.

^۶. U.S. Senate, Committee on the Judiciary.

^۷. FBI Forcible Crimes against Banking Institutions Program.

^۸. The Institute of International Finance.

^۹. The global framework for fighting financial crime; enhancing effectiveness & improving outcomes.

^{۱۰}. Erin M. Mulligan.

^{۱۱}. Evaluating the Social Control of Banking Crimes: An Examination of Anti-Money Laundering Deficiencies and Industry Success.

^{۱۲}. S. Lin Kuo-Ellen.

^{۱۳}. A Banker's Guide to the Prevention of Fraud and Money Laundering in Documentary Credit Transactions.

سیاست جنایی

سیاست^۱ به طور مختصر عبارت از درک و تدبیر برای اداره مسائل جامعه است. لذا سیاست جنایی از یک سو با تجزیه و تحلیل و فهم یک امر خاص در جامعه، یعنی پدیده مجرمانه و از سوی دیگر، با عملی ساختن یک استراتژی به منظور پاسخ به وضعیت‌های بزهکاری یا کژروی در ارتباط است. در ابتدا سیاست جنایی^۲ شامل مجموعه شیوه‌های سرکوبگری می‌شد که دولت از طریق آن‌ها و با توسل به آن‌ها علیه جرم واکنش نشان می‌داد (لازرژ، ۱۳۹۶: ۹). هر سیاست جنایی علمی و هدف‌دار، جهت دستیابی به اهداف خود به ابزار کارآمدی احتیاج دارد که با توجه به ابزار مورد استفاده می‌توان آن را به سیاست جنایی تقنینی، سیاست جنایی قضایی، سیاست جنایی اجرایی و سیاست جنایی مشارکتی تقسیم نمود. سیاست جنایی تقنینی با استفاده از ابزار قوانین که شامل قانون اساسی، قوانین جزایی و آئین دادرسی کیفری هست، سیاست جنایی قضایی با استفاده از ابزارهای قضایی که مقام قضایی بنابر اختیارات خود می‌تواند از آن‌ها استفاده کند، سیاست جنایی اجرایی هم به واسطه تسلط قوه مجریه بر ابزار اجرایی، خود به نوعی مبادرت به سیاست‌گذاری در باب مؤلفه‌های سیاست جنایی می‌نماید و در نهایت سیاست جنایی مشارکتی علاوه بر استفاده از ابزارهای قانونی و قضایی با استفاده از حمایت و مشارکت اهرم‌های مردمی، سعی در رسیدن به اهداف سیاست جنایی مطلوب را دارد.

علت شناسی جرائم بانکی

بانک جهانی در تحلیل خود از علل بروز پدیده جرائم پولی و مالی، مجموعه‌ای از عوامل اقتصادی، سیاسی و ساختاری را مؤثر دانسته است. فقر، فقدان تأمین اجتماعی همراه با چشم‌اندازی نگران‌کننده درباره آینده، تورم روزافزون و روند پیوسته در نزول قدرت خرید مردم، میزان دخالت و نقش دولت در اقتصاد کشورها و نیز ویژگی کشورهای در حال گذار از اقتصاد متمرکز به اقتصادی مبتنی بر بازار، تغییر پی‌درپی قوانین و مقررات در نظام‌های اقتصادی به شدت مقرراتی، متمرکز بودن اختیارات آشکار و پنهان مسئولان دولتی در پذیرش و رد درخواست‌ها و صدور مجوزهای گوناگون برای آغاز یا ادامه فعالیت‌ها، کنترل قیمت‌ها، تخصیص ارز و از همه مهم‌تر، موقعیت ناشی از نظام بازرگانی خارجی و میزان دخالت دولت‌ها در آن به عنوان فرصت‌های مؤثر در زمینه‌سازی برای جرائم بانکی شناخته شده‌اند (آندوینگ^۳ و فلدشتاد^۴، ۱۳۸۸، ص. ۱۲).

در ایران با وجود قوانین نسبتاً خوب و مناسبی که در حوزه مفاسد اقتصادی یا جرائم اقتصادی تصویب شده است، در عین حال خلأهایی هم در این زمینه وجود دارد و برخی از قوانین موجود نیز بسیار قدیمی است. به عنوان مثال، برابر قوانین راجع به رشاء و ارتشاء، فقط کارکنان دولت مشمول عنوان رشوه گرفتن هستند، در حالی که امروزه بسیاری از کارکنان در بخش‌های دیگر هم مسئولیت‌های حساسی دارند. در اسفند ۱۳۸۶ قانون مبارزه با پول‌شویی تصویب شد، اما این قانون یک قانون بسیار مختصری است که فقط از ۱۲ ماده تشکیل شده است در حالی که آیین‌نامه اجرایی آن که از ۴۹ ماده تهیه شده بسیار کامل‌تر و مفصل‌تر از قانون مذکور است. در این قانون، مجازات پول‌شویی جزای نقدی تا یک چهارم مبلغ پول‌شویی شده است. در حالی که اکثر اسناد بین‌المللی توصیه می‌کنند که در مورد پول‌شویی مجازات توقیفی و حبس وجود داشته باشد تا اهمیت این جرم را نشان دهد. بنابراین در علت شناسی جرائم بانکی بایستی به زیرساخت‌های قانونی هم توجه شود. کاهش سرمایه‌گذاری مولد در بلندمدت؛ ایجاد شکاف طبقاتی در سازمان و گسترش نارضایتی‌ها؛ افزایش ناامنی اقتصادی؛ ایجاد نارضایتی عمومی و مشتریان بانکی؛ انحطاط جامعه در بلندمدت؛ تضعیف فرهنگ کار؛ رشد متخلفان؛ ضعف اعتماد عموم مردم و اتلاف و کاهش منابع؛ کاهش ارزش سهام مؤسسه پولی و بانکی؛

^۱. Policy.

^۲. Criminal Policy.

^۳. Jens Christopher Onding.

^۴. Oud Helie Feldstadt.

فروش دارایی‌های مؤسسه پولی و بانکی از موضع ضعف؛ عدم امکان پاسخ‌گویی مناسب به طلبکاران؛ عدم امکان بازیافت اقساط وام‌ها و مطالبات و ورشکستگی و یا حداقل بحران برای بنگاه از جمله پیامدهای جرم شناختی تقلب بانکی در موسسات پولی و بانکی می‌باشند که در کنار عوامل قانونی بایستی مورد توجه قرار گیرند (تقی نتاج، ۱۳۹۱، ص. ۸-۷). مهم‌ترین عوامل تقلب بانکی به‌عنوان سرمنشأ جرائم بانکی هم عبارتند از:

- ضعف عملکرد دستگاه‌های نظارتی و بازرسی.
- عدم برخورد به‌موقع مسئولان بانک با کارمندان متخلف.
- تمایل نداشتن بانک به اعلام وقوع اختلاس و شفاف نبودن اطلاع‌رسانی.
- سهل‌انگاری و عدم نظارت و دقت کافی مسئولان شعب بانک بر عملکرد عوامل تحت امر.
- تفویض اختیارات خارج از مقررات به مسئولان و کارمندان مالی.
- فقدان نظارت مؤثر مسئولان ذیربط بر محیط کنترلی.
- فقدان توسعه سیستم بانکداری الکترونیکی به تمام حوزه‌های فعالیت بانکی.
- عدم اطلاع‌رسانی و آموزش کارکنان، مشتریان و سایر مرتبطان حوزه بانکی.
- تفویض اختیار نامناسب و روشن نبودن خطوط مسئولیت.
- عدم تفکیک وظایف نگهداری وجوه و اوراق بهادار از ثبت و نگهداری حساب‌ها.
- سیاست‌های استخدامی نامناسب و فقدان نظارت‌های پس از استخدام و ارتقاء.
- فقدان دستگاه‌های مؤثر بررسی داخلی و بازرسی.
- شفاف نکردن گردش امور برای مشتریان.
- تأخیر در برخورد به‌موقع و مؤثر با متقلبان بانکی.
- فقدان نظارت مؤثر بر مصرف تسهیلات بانکی.
- فقدان اطلاع‌رسانی مناسب به صاحب حساب موضوعی واریزها و برداشت‌ها.
- فقدان توسعه و به‌کارگیری از روش‌های پرداخت الکترونیکی.

ادوین ساترلند^۱ تقلب‌هایی که از سوی مدیران علیه سهام‌داران انجام می‌شد را بررسی و اعلام نمود که شخصیت افراد و ویژگی‌های بیولوژیک و روانی آن‌ها ارتباطی به ارتکاب جرائم اقتصادی نداشته، بلکه این جرائم ریشه در محدودیت‌های اجتماعی دارد. این جرائم به طبقات پایین‌تر جامعه و افرادی که ویژگی‌های خاص و غیرمعمولی دارند اختصاص نداشته، بلکه به‌خصوص در مورد تقلب مالی، طبقات بالاتر و افرادی با ویژگی‌های معمول و دارای سلامت روانی مناسب را شامل می‌شود. در مورد بررسی مدل‌های علت شناختی تقلب، عنوان تئوری مثلث تقلب بیان گردید که در آن به سوءاستفاده از دارایی‌ها توسط مدیرانی که به ناقضان اعتماد معروفند اشاره می‌شود که این مثلث شامل سه فاکتور نیازهای مالی، فرصت و توجیه‌گری یا دلیل تراشی است. با تحقیقات صورت گرفته توسط آلبرشت، مفهوم مثلث تقلب که از دانش جرم‌شناسی اقتباس شده بود، به دنیای حسابداری وارد شد و ایشان در پی تحقیق درباره عوامل بسترساز تقلب‌ها و تخلف‌های حرفه‌ای، به سه متغیر فشارهای موقعیتی، فرصت ارتکاب تقلب و مخفی نمودن آن و توجیه‌گری دلیل تراشی توسط متقلب اشاره نمود. بر اساس یافته‌های آلبرشت و تئوری مثلث تقلب، بیانیه استانداردهای حسابرسی شماره ۹۹ منتشره سال ۲۰۰۳ در مورد تقلب در صورت‌های مالی، به سه عامل ایجاد خطر ارتکاب تقلب اشاره می‌نماید: الف: فشار؛ مانند فشارهای مالی برای دستیابی به شاخصه‌ها و معیارهای مدنظر تحلیل‌گران در برآورده نمودن انتظارات آنان.

^۱. Edwin Sutherland.

ب: فرصت؛ مانند وجود ضعف در کنترل‌های داخلی.

ج: توجیه‌گری و منطقی جلوه دادن؛ مانند این که حق اختیار قیمت سهام شرکت به آن بستگی دارد (خواجوی و منصور، ۱۳۹۴: ۶۴-۵۴).

شناسایی عوامل محیطی بزهکاری بانکی

هر انسان با توجه به سطح آگاهی، دانش و توان فنی خود به دخل و تصرف در محیط پرداخته و از طرفی این شرایط محیطی و مکانی است که حدود و نحوه عمل و شیوه رفتارهای او را مشخص می‌نماید. تأثیر عوامل محیطی بر رواج بزهکاری امری مسلم و تردیدناپذیر است. این عوامل شامل شرایط خانوادگی، عوامل جمعیتی و عوامل طبیعی یا جغرافیائی است. محیط‌های اجتماعی اعم از محیط‌های عمومی یا کلی که همه اجتماع را شامل می‌گردد و محیط‌های محدود از قبیل محیط‌های انتخابی و یا اتفاقی و تحمیلی و اجتناب‌ناپذیر عوامل بسیار مؤثری در ارتکاب بزه محسوب می‌شوند. بررسی عوامل محیطی، کالبدی تسهیل‌کننده ارتکاب بزهکاری، در جهت ایمن‌سازی فضاهای شهری در برابر جرم به‌طور گسترده‌ای در میان طراحان، برنامه‌ریزان و مسئولان شهری مقبولیت یافته است؛ اگرچه این رویکرد در میان برنامه‌ریزان شهری کم‌تر شناخته‌شده، لیکن مدافعان این رویکرد معتقدند با طراحی محیط کالبدی می‌توان میزان بزهکاری، احساس نامنی و ترس از جرم را کاهش داد و کیفیت زندگی را ارتقا بخشید (آفاغنی زاده و کلانتری، ۱۳۹۰، ص. ۳۲). یکی از دیدگاه‌های مهم و اساسی در بررسی شرایط محیطی بزهکاری، ویژگی‌های اقتصادی محیط است که منجر به شکل‌گیری اقتصاد جرم شده است. شروع تحقیقات حوزه اقتصاد جرم را می‌توان به مطالعه بکر^۱ به سال ۱۹۶۸ نسبت داد (Buonanno & Montolio, ۲۰۰۸: ۹۰). بکر یک مدل عقلایی اقتصادی را برای تصمیم‌گیری برای ارتکاب جرم به کاربرد و رفتار مجرمانه را نتیجه تصمیم‌گیری عقلایی فرد و بر اساس هزینه-فایده توصیف کرد (آرمن؛ کفیلی؛ فرازمنند و ملتفت، ۱۳۹۶، ص. ۱۲۶). بکر اقتصاد را در سلسله عوامل جرم‌زا از محیط‌های تحمیلی می‌داند (حسینی نژاد، ۱۳۸۳، ص. ۸۱). به اعتقاد وی، رفتار مجرمانه نه به‌عنوان آسیبی اجتماعی، بلکه به‌مثابه یک رفتار اقتصادی و واکنش اجتماعی هم‌به‌منزله شکلی از سیاست اقتصادی است.

تلس^۲ با معرفی بزهکاری در تابع تولید اقتصاد در مدل رشد پولی سیدراسکی^۳ (۱۹۹۵)، به بررسی تأثیرهای سیاست‌های کلان اقتصادی بر بزهکاری می‌پردازد. او در این مدل فرض می‌کند که بزهکاری دارای یک اثر بیرونی منفی است؛ چراکه اولاً عوامل تولید، از بخش رسمی به این بخش منتقل می‌شوند و ثانیاً بزهکاری بر رفاه جامعه اثر منفی دارد (مکی پور و ربانی، ۱۳۹۲، ص. ۸۲). سیدراسکی در مقاله پایه‌ای با عنوان «انتخاب عقلایی و رشد در اقتصاد پولی با تعمیم الگوی رمزی^۴» (۱۹۲۸)، در چارچوب یک الگوی رشد نئوکلاسیکی، با قرار دادن مصرف در تابع مطلوبیت، به تحلیل رابطه بین رشد پول، انباشت سرمایه و رفاه در اقتصاد پرداخته است. نتیجه پایه‌ای الگوی سیدراسکی بیانگر ابر خنثایی پول است که در آن در وضعیت یکنواخت، ذخیره سرمایه و تولید واقعی مستقل از نرخ رشد عرضه پول است. افزایش نرخ گسترش پولی باعث افزایش معادل در نرخ تغییر قیمت‌ها و کاهش ذخیره نقدی واقعی می‌شود، اما بر مصرف وضعیت یکنواخت اثرگذار نیست. بنابراین افزایش در نرخ گسترش پولی، سطح رفاه وضعیت یکنواخت را کاهش می‌دهد و در کوتاه‌مدت، افزایش در نرخ گسترش پولی معادل افزایش در پرداخت‌های انتقالی دولت به بخش خصوصی است و باعث افزایش در مصرف و کاهش در نرخ انباشت سرمایه می‌شود (Sidrauski, ۱۹۶۷: ۵۳۴-۵۴۴) بدین‌سان محیط اقتصادی در تغییرات بزهکاری بانکی سهم مهمی دارد. رکود اقتصادی در دوران بحران و مشکل اقتصادی به‌ویژه در زمان

^۱. Becker.

^۲. Teles.

^۳. Sidrasky.

^۴. Rational Choice & Patterns of Growth in a Monetary Economy.

جنگ و نابه سامانی‌های اجتماعی سبب می‌شود نوسان‌های بزهکاری بانکی ناگهان تغییر کند. البته دوران شکوفایی اقتصادی نیز ممکن است تأثیری همانند، در نوسان‌های بزهکاری بانکی باقی گذارد. بحران‌های اقتصادی چون تورم و نزول ارزش پول و هم‌چنین کمبود مسکن، تراکم جمعیت در محله‌های به‌خصوص فقیرنشین و بیکاری از جمله دلایل افزایش بزهکاری بانکی است. محیط‌های خانوادگی و اجتماعی نیز فرد را در ارتباط و گاه در تعارض مالی با دیگر افراد جامعه قرار می‌دهد. محیط فرهنگی نیز از دیگر عوامل جرم‌زا در این حوزه تلقی می‌شود. بدین ترتیب از دیدگاه اقتصادی، بزهکاری بانکی ریشه در وضع نابسامان اقتصادی به شکل عام و بیکاری، تورم، درآمد پایین، تراکم زیاد جمعیت و عدم نظارت بر تمامی مناسبات و روابط بین افراد در محیط کار و شهرها به شکل خاص دارد.

پیشگیری اجتماعی از جرائم بانکی

هدف پیشگیری اجتماعی از جرم ایجاد هماهنگی میان نهادها جهت مقابله با عوامل اجتماعی جرم است. عوامل اجتماعی جرم شامل نابرابری در بهره‌مندی از فرصت‌ها و امکانات، فقر، بیکاری و غیره است تا کوشش برای ایجاد محیط مساعد به‌منظور رشد فضایل اخلاقی و تقویت باورهای دینی، کمک به تأسیس و تقویت نهادهای غیردولتی، انجمن‌ها و تشکل‌های مردمی شود. البته توسعه فرهنگ پیشگیری مشارکتی و جلب مشارکت‌های مردم برای سرمایه‌گذاری نیز در مقوله پیشگیری اجتماعی جای می‌گیرد. بزهکار محصول علل فردی و اجتماعی است لذا با مبارزه با چنین عللی و رفع آن‌ها، از ارتکاب بزه به‌عنوان معلول، پیشگیری می‌شود. در اجرای چنین رویکردی است که راهبرد پیشگیری اجتماعی، مشروعیت علمی و کاربردی خود را پیدا می‌کند. پیشگیری اجتماعی، «آموزش و پرورش» محور هست. بر پایه این راهبرد پیشگیرانه، بزهکار قربانی کمبودهای ناشی از محیط‌های شخصی مانند خانواده، مدرسه، دوستان، رسانه‌ها و اقتصاد و شرایط ساختاری و محیط‌های اجتماعی عمومی مانند سیاست‌های اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی شده است. (Crawford, ۲۰۰۹: ۱۶۷) بدین‌سان، پیشگیری اجتماعی دربردارنده فعالیت‌هایی است که به‌منظور کاهش بیکاری، آموزش و پرورش ناکارآمد، فقر و آسیب‌های اجتماعی مشابه، علل بنیادین ایجاد رفتار منحرفانه را مورد توجه قرار می‌دهد. (Lab, ۲۰۱۴: ۳۵۳; Grant, ۲۰۱۵: ۴). در نظام حقوق بانکی، نمود پیشگیری اجتماعی به این صورت است که با برگزاری کارگاه‌های آموزشی، اطلاعات کافی و آموزش‌های لازم به کارمندان و مدیران راجع به مسائلی که می‌تواند بانک را از لحاظ حقوقی و مدیریتی درگیر نماید، آموزش داده‌شده و ضمانت اجرای آن نیز یادآوری می‌شود. لذا با آموختن و یادگیری مسائل فوق که از نمودهای پیشگیری اجتماعی هست، کارکنان و سیاست‌گذاران نظام بانکی نیز نسبت به جرائم بانکی حساس شده و در پیشگیری و کاهش جرائم بانکی مفید و مؤثر می‌گردد (علیزاده؛ غلامی دون و جاهد، ۱۳۹۸، ص. ۶۶). این نوع پیشگیری، به دو گونه «پیشگیری محیط مدار^۱» و «پیشگیری رشد مدار^۲» تقسیم می‌شود که در این مبحث، به مهم‌ترین تکنیک‌های این دو نوع پیشگیری در سیاست‌گذاری‌های پولی و بانکی پرداخته می‌شود.

پیشگیری اجتماعی رشد مدار

در پیشگیری اجتماعی رشد مدار، عوامل خطر مجموعه‌ای از شرایط فردی و اجتماعی است که پدیداری، پیوستگی و پایداری رفتارهای مجرمانه آینده را در کودکان و نوجوانان به همراه دارد. لذا در «پیشگیری زودرس^۳» برای جلوگیری از عوامل خطرناکی که احتمال پذیرش و تقلید رفتار مجرمانه پایدار را از سوی آن‌ها در آینده افزایش می‌دهد، مداخله روان‌شناختی و اجتماعی زودرس انجام می‌پذیرد (رایجیان اصلی، ۱۳۸۳: ۱۵۱-۱۵۰). پیشگیری رشد مدار بر این انگاره استوار است که درست سپری نشدن فرآیند رشد کودکان، احتمال گرایش این دسته به بزهکاری و چه‌بسا پایداری در این ورطه را افزایش می‌دهد. از این رو، با به‌کارگیری تدابیر

^۱. Prevent Circuit Environment.

^۲. Developmental Prevention.

^۳. Early Prevention.

حمایتی مناسب می‌توان چالش‌های فراوری کودکان در مرحله‌های مختلف رشد را مرتفع ساخت و در نتیجه آنان را به سمت هنجار پذیری و پیروی از بایدها و نبایدهای کیفی هدایت کرد (عظیم زاده، ۱۳۹۷، ص. ۵۳). این راهبرد پیشگیرانه با تمرکز بر فرآیند رشد کودکان معضل دار در صدد برطرف ساختن مشکلات این دسته بوده و اهمیت آن سبب شده است تا به این‌گونه پیشگیری از جرم در قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران مصوب ۱۳۵۸ توجه شود.

پیشگیری اجتماعی جامعه مدار

پیشگیری جامعه مدار یا پیشگیری محیطی، کهن‌ترین گونه پیشگیری فردمدار است که با تکیه بر ظرفیت محیط‌ها، به‌ویژه محیط‌های پیرامون افراد به دنبال پیشگیری از جرم بوده و با به‌کارگیری اقدام‌های غیر قهرآمیز اجتماعی، فرهنگی، اقتصادی در محیط‌های مختلف در صدد از بین بردن عوامل محیطی جرم‌زا یا کاهش تأثیر آن‌ها بر افراد است (نجفی ابرندآبادی، ۱۳۸۳، ص. ۵۷۰). پیشگیری جامعه مدار در کنار دو محیط خانواده و مدرسه به ظرفیت‌های اوقات فراغت نیز برای کاهش گرایش افراد به سمت بزهکاری توجه نشان می‌دهد. به همین جهت، مطابق بند ۳ اصل سوم قانون اساسی «تربیت بدنی رایگان» برای همه شهروندان به‌عنوان یکی از اصلی‌ترین تکالیف دولت‌ها پیش‌بینی شده است تا اوقات فراغت افراد در راستای رشد نظام‌مند رفتار آنان ساماندهی شود. در عرصه پیشگیری جامعه مدار، بهبود وضعیت مالی و اقتصادی نیز در کاهش تمایل شهروندان به ارتکاب جرم تأثیرگذار است (Siegel, 2011: 209). بند ۱۲ اصل سوم قانون اساسی در واقع به دنبال «پی‌ریزی اقتصاد صحیح و عادلانه بر طبق ضوابط اسلامی جهت ایجاد رفاه و رفع فقر و برطرف ساختن هر نوع محرومیت در زمینه‌های تغذیه و مسکن و کار و بهداشت و تعمیم بیمه» بوده و آن را به‌عنوان وظیفه راهبردی دولت پیش‌بینی کرده است. (نیاز پور، ۱۳۹۳، ص. ۹۷). پیشگیری اجتماعی جامعه مدار در خصوص جرائم بانکی هم دارای ابعاد مختلفی است که از جمله شامل آگاهی دادن شهروندان در مورد حقوق و تکالیف خود در امور بانکی و نیز حقوق و تکالیف کارمندان موسسات پولی و بانکی در بخش‌های مختلف، شناسایی عوامل محیطی و بهبود نظام اقتصادی، اجتماعی و فرهنگ بانکداری است.

آموزش شهروندان و توانمندسازی دست‌اندرکاران نظام بانکی

در جهان امروز با توجه به پیشرفت جامعه در عرصه‌های مختلف علمی، فرهنگی و اجتماعی، به‌یقین آگاه‌سازی شهروندان از حقوق و وظایف خود در محدوده فرهنگ و زندگی شهری از قدم‌های اصلی و موثر است. نقش آموزش و آگاه‌سازی شهروندان و توانمندسازی دست‌اندرکاران نظام بانکی در تحکیم و نهادینه شدن حقوق بانکی به شیوه‌های مستقیم و غیرمستقیم امری انکارناپذیر است. از این‌رو، یکی از وظایف سیاست‌گذاران نظام بانکی، بازاندیشی در پرتو کشفیات، کنش‌های اجتماعی مستتر در تولید و انتقال دانش، آموزش، انتشار عمومی دانش و ارتقای سطح سواد رسانه‌ای شهروندان و توانمندسازی دست‌اندرکاران در نظام بانکی است.

الف: آگاه‌سازی و آموزش امور بانکی به شهروندان

با توجه به سیر تحولات در دنیا و گذر از جامعه اطلاعاتی و ورود به عصر جامعه دانایی، افزایش سواد رسانه‌ای مشتریان بانکی از جمله الزامات رسانه‌ای برای تحقق نظام بانکداری الکترونیک است. افزایش امنیت نظام بانکی در فضای مجازی هم منوط به ارائه آموزش و ارتقاء سواد رسانه‌ای شهروندان در این حوزه است. بانکداری الکترونیک مستلزم اتخاذ رویکرد آموزش دائمی برای شهروندان است. دسترسی همه شهروندان به آموزش‌های موردنیاز امور بانکی، در اشاعه فرهنگ بانکداری نوین و افزایش سطح سواد رسانه‌ای جامعه راهبردی تعیین‌کننده در پیمودن مسیر توسعه نظام بانکی مبتنی بر دانایی است. آموزش مادام‌العمر در نظام بانکی بدان معناست که فهم چگونگی یادگیری شهروندان اهمیت یافته است و لذا باید به تسهیل و ترویج آموزش الکترونیکی و فراگیری مهارت‌های لازم برای عضویت در سامانه‌ها و درگاه‌های بانکی پرداخت. بدین‌سان ضرورت آگاه‌سازی شهروندان از

حقوق و تکالیف مندرج در قوانین بانکی امری اساسی است که می‌بایستی از طریق آموزش و برنامه‌های آگاه‌سازی به آن توجه شود.

ب: شایسته‌سالاری و توانمندسازی دست‌اندرکاران نظام بانکی

مفهوم شایسته‌سالاری در مبانی سازمان و مدیریت، علاوه بر این‌که دربردارنده مشخصه‌های نمودی انتخاب، انتصاب و نگهداری مدیران است، به‌طور مشخص شامل فاکتورهای کلیدی وسیعی است که هنوز در استقرار نظام شایسته‌سالار بر آن اتفاق نظر عمومی حاصل نیست. بر این اساس هرگونه تحلیل پیرامون ریشه‌ها، چالش‌ها و موانع آن، مطالعه‌ای گسترده و فراگیر را می‌طلبد. علی‌رغم نبود اتفاق نظر بر مؤلفه‌ها و ابعاد شایسته‌سالاری در نزد پژوهشگران، بر این مساله اجماع حاصل است که پیشینه عملیاتی گسترده‌ای برای کارکرد شایسته‌سالاری در حوزه جامعه و نهادها وجود داشته است (Longoria, ۲۰۰۹: ۲۰۹). واضح است که ایجاد و کاربرد قابلیت‌های رقابتی در حوزه انسانی، در مرحله اول نیازمند استفاده از سیستم مدیریت شایستگی داخلی کارا و اثربخش برای انتصاب مدیران و متخصصان شایسته‌سالار (Hoffer; Levinson; Cookson & Sadovnik, ۲۰۰۲: ۴۵) و گسترش جوسازمانی مبتنی بر شایسته‌سالاری و فاکتورهای شایستگی، جهت حصول بیش‌ترین ارزش‌افزوده انسانی در لایه‌های چندگانه شغلی است (Zimdars, ۲۰۰۷). از طرف دیگر، نیازمند پیاده‌سازی متدهای علمی و به‌روز در استخدام، داشتن چارچوبی برای جانشین‌پروری^۱ و ترفیع سنجی کارکنان، برنامه‌ریزی شغلی^۲ شایسته، جامعه‌پذیری سازمانی^۳ و به‌کارگیری نظام توانمندسازی منابع انسانی است (Goldthorpe, ۱۹۹۶: ۲۲۵).

در کنار توسعه خدمات بانکداری الکترونیک و تقویت امنیت شبکه بانکی، شایسته‌سالاری و افزایش توانمندسازی دست‌اندرکاران بانکی لازم است. این دو نظام ایمن یعنی امنیت شبکه بانکی و آموزش و توانمندسازی کارکنان باید در کنار یکدیگر تقویت شوند و مکمل هم باشند. صرف امنیت شبکه کافی نیست و هم‌زمان باید به آموزش دست‌اندرکاران نظام بانکی نیز توجه شود. شایسته‌سالاری و میزان توانمندی دست‌اندرکاران نظام بانکی برای پیشبرد بهتر اهداف آگاه‌سازی آن‌ها بایستی سنجیده شود. بانکداری یکی از صنایعی است که بالاترین سطح رقابت را داشته و اطلاعات و داده‌های ثبت‌شده در بانک قدرت محسوب می‌شوند و کوچک‌ترین اشتباه در این صنعت می‌تواند منجر به وقوع جرائم بانکی شود. لذا برای پیشگیری از وقوع جرائم این حوزه، به‌کارگیری تکنیک آموزش الکترونیکی در بانک‌ها ضرورت دارد. البته بانک‌ها در خصوص توانمندسازی دست‌اندرکاران خود با چالش‌هایی نظیر نیاز به آموزش مداوم و منظم و بازآموزی برای کارکنان بانک؛ آموزش موثر مشتری؛ دسترسی به داده‌های آموزشی برای پیگیری عملکرد کارمندان؛ دوره‌های آموزشی در دسترس؛ قابلیت‌های آموزش از راه دور؛ ابزار آموزشی با قابلیت به‌روزرسانی آسان و تحویل سریع روش‌های عملیاتی استاندارد در هنگام تغییر مقررات روبه‌رو هستند. بهترین راه‌حل برای کارآمدترین آموزش، نرم‌افزار یادگیری الکترونیکی^۴ است. به‌ویژه سامانه مدیریت یادگیری یا سیستم LMS^۵ در بانک‌ها می‌تواند بسیار مناسب باشد (Ramos Landeros & Margain Fuentes, ۲۰۱۷: ۲). یک سیستم LMS در بانک‌ها، دوره‌ها را به بخش‌های کوچک‌تر و آسان‌تر تقسیم می‌کند تا کارمندان بتوانند مفاهیم را با پتانسیل کامل خود درک کنند. یادگیری ترکیبی که توسط سیستم مدیریت یادگیری LMS ارائه می‌شود، باعث می‌شود که روند یادگیری جالب و نوآورانه باشد و یادگیری صرفاً از طریق تنظیم کلاس درس سنتی صورت نگیرد. از سیستم LMS در بانک‌ها برای ارائه ابزارهای آموزشی کارآمدتر و به‌روزتر برای کارکنان استفاده می‌شود و این قابلیت مهم را دارد که زمانی که پیشرفت‌های جدیدی در بخش بانکی صورت گرفت، به‌راحتی می‌تواند محتوا را به‌روزرسانی

^۱. Succession Planning.

^۲. Career Planning.

^۳. Organizational Socialization.

^۴. E-Learning.

^۵. Learning Management System (LMS).

کند. آموزش اجتماعی برای تمام کارکنان در بخش بانکی بسیار حائز اهمیت است، به خصوص با توجه به این که کارکنان بانک، اکثریت زمان خود را در ارتباط با شهروندان هستند. امکانات یادگیری اجتماعی در سیستم LMS در بانکها به شدت به حل چالش‌های ذکر شده کمک می‌کند که اجازه می‌دهد کارکنان از طریق LMS همکاری و ارتباط داشته باشند. ابزارهای آموزش الکترونیکی مانند یادگیری از طریق تلفن همراه^۱ و یا یادگیری کارکنان در سمت‌های مختلف بانک در مکان‌های مختلف به صورت آفلاین، منافع زیادی را برای کارمندان از طریق سیستم LMS در بانکها فراهم می‌کند. سیستم LMS در بانکها به نوعی طراحی شده است تا هر یک از کارمندان، بالاترین سطح آموزش را با استفاده از ابزارهای خلاقانه مانند کلاس مجازی، آزمون الکترونیکی و تجزیه و تحلیل و گزارش دهی تجربه کنند. بنابراین به جهت دارا بودن این مزایا، سیستم آموزش LMS در بانکها بهترین تکنیک آموزشی پیشگیرانه است.

نظام بانکداری از دیدگاه فقهی اسلامی

با توجه به اینکه در دنیای جدید و مدرن، فقه و حقوق اسلامی همواره با مسائل نوظهور و مستحدثه ای برخورد داشته است و از جمله مسائل مهم و اساسی آن، نظام بانکداری است و بانکها نقش اساسی و مهمی در اقتصاد جامعه و زندگی مردم دارند، (رجبی و ایزدی فرد و جهانی، ۱۳۹۷، ص. ۱۶۲) بنابراین شایسته است نظرات برخی از فقها را در این زمینه بررسی کنیم: شهید محمد باقر صدر، نخستین فقیه و دانشمند در میان اندیشمندان شیعه است که در مورد بانک و بانکداری، به طور خاص به تحقیق پرداخته است. ایشان هماهنگی کامل با شریعت اسلام را یکی از مهمترین ویژگی‌های بانکداری می‌دانستند. (جواهری، ۱۳۹۰، ص. ۱۰۸) ایشان بیشتر روی بانکداری بدون ربا تمرکز داشته و آن را حرام می‌دانستند. همچنین وی برای پیشگیری از آن پیشنهاد داده بود که بانک باید سرمایه‌های راکد را تجهیز کرده و به سمت فعالیت‌های اقتصادی مولد سوق دهد تا از این طریق به رشد و توسعه اقتصادی کمک کند (صدر، ۱۴۱۰، ص. ۷) تا بانکها بهانه‌ای برای اخذ سود از مشتریان نداشته باشند. در این میان نیز شهید مطهری، برای پیشگیری از جرایم بانکی پیشنهاد ملی کردن بانکها را مطرح کردند. همین طور آیت الله خویی و آیت الله سیستانی برخی از فعالیت‌های بانک را حرام اعلام کرده و خواستار پیشگیری از چنین اعمالی بودند. (جواهری، ۱۳۹۰، ص. ۱۱۱) رهبر کبیر انقلاب اسلامی حضرت امام خمینی (ره) بعد از انقلاب، فرمودند که: «سیستم بانکداری به این وضعی که الان در ایران است وضعی طاغوتی است و این سیستم باید متحول شده و عوض شود. (موسوی خمینی، ۱۳۶۸، ص. ۱) در این زمینه حضرت آیت الله خامنه‌ای (مد ظله العالی) می‌فرمایند «خصوصیت بانکداری اسلامی و از لوازم آن، داد و ستد پول بر اساس غیر ربا، تنظیم مبادلات پولی، بر اساس قوانین اسلامی و معاملات اسلامی صحیح است، که در آن‌ها ظلم و استثمار و کنز و تبعیض و اختلاف طبقاتی و امثال اینها به وجود نمی‌آید». (بیانات معظم له، ۱۳۶۹/۰۶/۰۷)

راهبردهای پیشگیرانه فقهی

قرآن کریم به عنوان مهمترین و متقن‌ترین منبع اسلامی به موضوع پیشگیری از جرم، توجه ویژه‌ای دارد هرچند که در قرآن به طور مستقیم کلمه پیشگیری به کار نرفته است، اما به شکل ضمنی آیات فراوانی بر این مساله دلالت می‌کند. تاریخ پیشگیری قرآنی مقدم بر پیشگیری حقوق جزا و جرم شناسی است و نمونه قتل‌هایبیل توسط قایبل در قرآن ذکر گردیده است. (توسلی و صادقی، ۱۳۹۴، ص. ۵۱) با توجه به اهمیتی که در فقه برای پیشگیری از گناه وجود دارد در این بخش از مقاله به بررسی مهمترین آنها می‌پردازیم:

^۱. M-Learning.

باورسازی و تقویت معاد در بین کارمندان

یقین به قیامت و روز جزا آثار مثبت فراوانی برای فرد و جامعه در پیش گیری و کاهش جرایم و مفاسد دارد؛ زیرا انسان از نظر خواست طبیعی و فطری منفعت خواه، و از ضرر و زیان خویش به شدت متنفر و گریزان است. جلب منفعت و دفع ضرر، اعم از مادی و معنوی، در تمام ادوار زندگی محور فعالیت های او را تشکیل می دهد. انسان عاقل هیچ گاه آگاهانه دست به کاری نمی زند که صد در صد به ضرر او باشد. وجود انسان دلیلی بر معاد جسمانی است و افراد در هر سنی که باشند قبل از تولد اثری از آنها نبوده است. چه کسی ما را خلق کرد و چه کسی پدر و مادر ما را خلق کرد و اگر همینطور سلسله وار به عقب برگردیم می فهمیم خالق انسان موجودی مافوق انسان است که او همان خداست و خدایی که از هیچ ما را خلق نمود؛ توانایی آن را دارد که دوباره بعد از مرگ، آثاری که از استخوان ها مانده، دوباره ما را خلق کند؛ لذا خلقت دوم راحت تر است. گرچه برای خداوند خلقت اول و دوم یکسان است. بدون شک اعتقاد واقعی به معاد، بزرگترین سد را در برابر هرگونه ظلم و تعدی و تجاوز به حقوق دیگران ایجاد می کند. (محمدی، ۱۳۹۷، ص. ۷۶) زمانی که انسان یقین داشته باشد بعد از مرگ جهان دیگری وجود دارد و هر عملی پاسخ داده خواهد شد از زیر آن تا بزرگ، بدون شک مرتکب هیچ عمل خلاف شرعی نخواهد شد.

فرهنگ سازی اقامه نماز جماعت در بانک ها

مهمترین و بارزترین اثری که برای نماز می شمارند، اثر بازدارندگی و دوری از هر گناهی است و نماز به عنوان یک عامل تربیتی و هویت ساز، نمازگزار را به سوی درستی و صحت سوق می دهد و از طرف دیگر قوه تشخیص او را در تمیز صواب و خطا بارور می سازد و در او ملکه ای به وجود می آورد که در هنگام مواجهه با گناه به او هشدار می دهد و او را متوجه پروردگار می سازد و او را از ارتکاب گناه دور می سازد. حفظ و مداومت بر برپایی نماز ظهر مقدمه ای فروتنانه در برابر خدا ایستادن و عبادت کردن است. مسلماً کسی که در برابر خداوند فروتن و خاضع باشد، هرگز دست به تخلف و معصیت نمی زند و با دشمنان خدا همراه نمی گردد. (توسلی و صادقی، ۱۳۹۴، ص. ۵۵) توجه به خدا، در هر محیطی طبیعتاً انسان را از هر گناه کبیره و صغیره و هر عملی که ذوق دینی آن را شنیع می داند از قبیل قتل، تجاوز به مال دیگران، ارتشا و اختلاس و کلاهبرداری بازداشته و حتی از تلقین آن هم جلوگیری می کند. (شیر افکن، ۱۳۹۷، ص. ۱۶۴) به عبارت ساده تر، نماز انسان را از هر معصیتی باز می دارند و اعتقاد به معاد و معادباوری را در انسان تقویت می کند، بدیهی است کسی که به معاد ایمان داشته باشد و این را بداند که هر عملی در دیار آخرت جواب داده می شود و بدون پاداش و جزا نخواهد ماند، هیچ وقت دست به ارتکاب گناه و خطا نخواهد زد.

باور سازی نظارت خداوند بر اعمال انسان

هر انسانی به هنگام انجام هر عملی، در صورتی که بیننده ای ناظر بر اعمالش باشد، مواظب است تا رفتار صحیح و شایسته انجام دهد و از امور ناپسند بپرهیزد. حتی اگر کودکی ناظر بر کردار او باشد، از ارتکاب کارهای ناشایست سرباز می زند. هر اندازه این ناظر نزد فرد بزرگ و با عظمت باشد، بیشتر از رفتار خویش مراقبت می کند. حال اگر این بیننده، خداوند متعال باشد، و افراد نیز به آگاهی او بر رفتار و اعمالشان توجه داشته باشند، تاثیر بیشتری بر رفتار آنان داشته و آثار فراوانی را به دنبال دارد. خداوند متعال شاهد و ناظر بر همه هستی و از جمله رفتار، گفتار و افکار انسان ها است. او از اندیشه ها و حالات روحی و روانی افراد آگاه می باشد. بنابراین، انسان هر کاری که انجام می دهد، در پیشگاه پروردگار بوده و چیزی از اعمال و حتی نیایش او از خداوند مخفی نیست و اساساً همه عالم هستی در محضر الهی است. (محمدی، ۱۳۹۷، ص. ۶۹) جهان هستی به صورت منظم آفریده شده است و این نظم نیازمند ناظم و ناظر مطلق نیز می باشد چراکه بدون ناظم و ناظر نظم جهان به هم خواهد خورد. چگونه ممکن است کسی یقین به نظارت خالق هستی داشته باشد ولی با این حال گناه کند.

ضرورت آموزش ضوابط فقهی و شرعی به پرسنل شبکه بانکی

قواعد و ضوابط فقهی به صورت مرز فقه و اصول، دیدگاه کلی و عملی مکتب اقتصادی را درباره روابط کار روشن ساخته (رضایی، ۱۳۸۴، ص. ۲) و چگونگی ارائه خدمات را تبیین خواهد کرد، بنابراین اجرای صحیح عقود اسلامی در نظام بانکی، نیازمند آن است که کارکنان بانک ها، اصول و قواعد مالی اسلامی و همچنین تعاریف و ماهیت عقود بانکی را به درستی درک کنند (نظریور و ملا کریمی، ۱۳۹۰، ص. ۱۸۶) و از آنجایی که مهمترین ویژگی و هدف دولت ارائه خدمات عمومی و تامین آسایش افراد دولت می باشد، بنابراین لازم است کارکنان بانک ها و موسسات وابسته، براساس آموزش های فقهی بتوانند این هدف را اجرایی کرده و موجب بهبود فرآیندهای بانکی در راستای اجرای اصول بانکداری اسلامی و بالتبع باعث رضایت مردم خواهد شد.

اضافه کردن ناظر شرعی بر ساختار بانکی کشور

«نظارت شرعی» در نظام بانکی به کلیه اقدامات نظارتی اطلاق می شود که به منظور حصول اطمینان از انطباق عملیات شبکه بانکی با شرع انجام می شود. نبود نظارت شرعی در شبکه بانکی می تواند موجب گرفتار شدن بانک ها و مشتریان در ورطه ربا یا بطلان عقود و به خطر افتادن روابط مالکیت در اقتصاد گردد. در ایران هر چند قانون عملیات بانکی بدون ربا از سال ۱۳۶۲ حاکم است، اما به دلیل نبود نهادها و استانداردهای مشخص برای نظارت شرعی، موارد متعددی از عدم انطباق عملیات، قراردادهای و روش های حسابداری بانک ها با شرع مشاهده می شود. (روحانی و بنی طباطبائی، ۱۳۹۶، ص. ۸۷) در واقع بانک مرکزی از حیث شرعی هیچ گونه نظارت نظام مندی بر بانک ها اعمال نمی کند و درجه تعهد بانک ها به عملیات بانکی اسلامی، هم در قراردادهای و ضوابط حسابداری و هم در اجرا کاملاً مبهم و نامشخص است. (موسویان و آذر و میثمی، ۱۳۹۲، ص. ۸۸) وجود نظار شرعی باعث زدودن چنین ابهاماتی شده و نظارت مستمر موجب بهبود و همین طور پیشگیری از اجرای اصول بانکداری غربی خواهد شد.

ضرورت انطباق بانکداری با فقه اسلامی

اصل انطباق در شمار اصول حاکم بر خدمات عمومی است و برخی آن را یکی از اصول بنیادین حاکم بر خدمات عمومی دانسته اند. (مومن و رحمت الهی، ۱۳۹۶، ص. ۸۷) خدمات عمومی، یک تکلیف تضمین شده است که نهاد عمومی به منظور پاسخ به نیازهای ناشی از منافع عمومی می باشد، بدین منظور است که مبانی فقهی، منفعت عمومی را در مفهوم خدمات عمومی دیده اند. (حاج زاده، ۱۳۹۳، ص. ۱۴) از آنجایی که بانک و موسسات وابسته به آن، یکی از مهمترین ابزارهای تحقق هدف حکومت در تامین منافع عمومی و انجام خدمات عمومی است و چنانچه با فقه اسلامی مطابق نباشد، آسایش مردم و بالتبع حکومت تامین نشده و باعث ایجاد فاصله طبقاتی خواهد شد به طوری که ثروتمندان بسیار بیشتر از فقرا بوده و فقرا همیشه در رنج و عذاب خواهند بود که این تغایر موجب نارضایتی خواهد شد، فلذا انطباق با موازین اسلامی راهی برای رسیدن به عدم تغایر بوده و ضرورت انطباق بانکداری با فقه اسلامی را طلب می کند. برای این منظور لازم است جایگاه شورای فقهی بانک مرکزی تقویت شده و ابزارهای سیاست های پولی بانکی براساس قواعد شرعی و فقهی طراحی شود.

نتیجه‌گیری و پیشنهادها

جرائم بانکی متضمن لطمه شدید به نظام اقتصاد و بین‌المللی یعنی چرخه تولید، توزیع، حمل‌ونقل، مصرف و پول است. همین‌طور مانند هر جرمی دیگر از ابعاد مختلفی چون عوامل اقتصادی، اجتماعی، تاریخی، سیاسی، فرهنگی و برخی پارامترهای حقوقی قابل بررسی است. لیکن جرائم بانکی می‌بایستی در مطالعات سیاست جنایی مجزا در نظر گرفته شوند. بر این اساس، برای پیشگیری و مقابله با این جرائم در سیاست‌گذاری‌های ملی و بین‌المللی حساسیت زیادی به وجود آمده است. نتایج و یافته‌های این پژوهش در پاسخ به این دو سؤال اصلی که راهبردهای سیاست جنایی ایران در قبال جرائم بانکی کدامند؟ و راهبردهای انطباقی و انقطاعی سیاست جنایی ایران در حوزه جرائم بانکی با اسناد بین‌المللی چگونه باید باشد؟ مؤید اثبات این فرضیه‌ها می‌باشد که پول‌شویی، اختلال در نظام پولی و بانکی و جرم‌انگاری برخی از سوءاستفاده‌های مالی و اجرای بانکداری الکترونیک از جمله راهبردهایی هستند که در کنار تدابیر پیشگیرانه عام، در مقررات داخلی مدنظر بوده است. وانگهی، سیاست‌گذاری سرکوبگرانه با تفوق نظام کیفری و پاسخ‌گویی دولتی به جرائم بانکی بدون تغییر مدل مرجع، در ایران راهبردی انطباقی بوده که با راهبرد انقطاعی سیاست جنایی فعال اسناد بین‌المللی دایر بر تغییر و جهش از مدل غالب دولتی به جامعه‌ی، سنخیتی ندارد.

از این‌رو، برای کاهش بزهکاری در حوزه پولی، ارزی و بانکی و برون‌رفت از چالش‌ها و اثرهای سوء جرائم بانکی در ایران، راهکارهای علمی، کاربردی و پژوهشی ذیل به مقنن، قضات، سیاست‌گذاران نظام پولی و بانکی و محققان علاقه‌مند به این حوزه پیشنهاد می‌گردد:

۱. سیاست‌گذاران نظام بانکی ایران می‌بایستی با پیاده‌سازی نظامات و دستورالعمل‌های مرتبط با قوانین مبارزه با پول‌شویی در جهت استانداردهای این حوزه حرکت نموده و مسیر را برای مراودات بین‌المللی هموار نمایند.
۲. با توجه به جایگاه جرائم بانکی در نظام اقتصادی و مالی کشور، برای پیشگیری و مقابله با این جرائم، تدوین و ارائه الگوی بومی متناسب با نظام بانکداری اسلامی از اهمیت ویژه‌ای برخوردار است.
۴. با تصویب قانون جامع مدیریت نظام بانکی و توجه به آموزه‌های پیشگیرانه اسناد بین‌المللی می‌توان از اثرهای سوء جرائم بانکی در جامعه کاست و در نهایت شاهد کاهش بزهکاری در حوزه پولی، ارزی و بانکی گردید.
۵. با اختصاص دادرها و محاکم ویژه رسیدگی به جرائم بانکی و اجرای دوره‌های کاربردی حقوق کیفری بانکی و آئین دادرسی افتراقی این جرائم برای قضات، در جهت بازدارندگی و اتخاذ پاسخ متناسب با بزهکاری بانکی، از مدیران بانکی مجرب به‌عنوان مشاور در نظام قضایی استفاده گردد.
۶. پژوهشگران شاغل در سیستم بانکی کشور با انجام تحقیقات میدانی و آماری بین‌رشته‌ای، می‌توانند فراوانی نرخ بزهکاری بانکی را در ایران به‌منظور ارائه راهبردهای پیشگیرانه کاربردی آسیب‌شناسی نمایند.
۷. تنظیم و تصویب دوره‌هایی مبنی بر ارتقای باورهای دینی کارمندان بانک
۸. الزام کارمندان به گذراندن دوره‌های ضمن خدمت مبنی بر افزایش دین‌باوری و معاد باوری

فهرست منابع

- آقاغنی زاده، جهان و کلانتری، محسن. (۱۳۹۰). بررسی عوامل محیطی - کالبدی تسهیل کننده بزهکاری در مناطق شهری (مطالعه موردی بزه عرضه و خریدوفروش مواد مخدر در منطقه ۱۶ شهر تهران). فصلنامه علمی پیشگیری از جرم، (۱۹)، ۳۱-۵۸.
- آندوینگ، نینس کریستوفر و فلدشتاد، اود هلیه. (۱۳۸۸). فساد اقتصادی در جهان. ترجمه تینا سوریده. چاپ اول. تهران: مؤسسه تحقیقاتی تدبیر اقتصاد.
- تقی نتاج، غلامحسین. (۱۳۹۱). کالبدشکافی کلی تقلب‌های بانکی. سومین همایش پیشگیری از تخلفات و سوءاستفاده‌های مالی، صص ۷-۸.
- توسلی، محمد حسن و محمد امین صادقی (۱۳۹۴)، آموزه های اسلامی پیشگیری از جرم، مجله بصیرت و تربیت اسلامی، سال ۱۲، شماره ۲۲
- جواهری، محمد رفیق (۱۳۹۰). سود و بانکداری اسلامی، مجله سفیر، سال پنجم، شماره ۲۰
- حاج زاده، هادی (۱۳۹۳). آشنایی با مفاهیم حقوق عمومی، بررسی مفهوم منفعت عمومی، پژوهشکده شورای نگهبان، تهران
- حسینی خامنه ای، سید علی (۱۳۶۹). دفتر حفظ و نشر آثار حضرت آیت الله العظمی خامنه ای، <https://farsi.khamenei.ir>
- حسینی نژاد، سید مرتضی. (۱۳۸۳). بررسی علل اقتصادی جرم در ایران با استفاده از یک مدل داده‌های تلفیقی. فصلنامه برنامه‌بودجه. (۵). ۳۵ - ۸۲.
- خواجوی، شکراله و منصور، شعله. (۱۳۹۴). تقلب: حلقه پنهان در زنجیره امنیتی گزارشگری مالی، فصلنامه کنکاش، (۲۸). ۵۴ - ۶۴.
- رایجیان اصلی، مهرداد. (۱۳۸۵). بزه دیدگان؛ حقوق و حمایت‌های بایسته. فصلنامه حقوق عمومی، (۱۸). ۱۱۷ - ۱۳۸.
- رجبی، فرشید و ایزدی فرد، علی اکبر و جهانی، علی اکبر (۱۳۹۷). بررسی فقهی و حقوقی شرایط اخذ دیر کرد در مطالعات معوق بانکی، مطالعات فقه و حقوق اسلامی، سال ۱۰، شماره ۱۹
- رضایی، مجید (۱۳۸۴). آثار برخی قواعد فقهی بر بازار کار، اقتصاد اسلامی، سال پنجم، شماره ۱۸
- روحانی، سید علی و بنی طبا، سید مهدی (۱۳۹۶). پیامدهای نوبد نظارت شرعی بر نظام بانکی ایران، دلالت های سیاستی، فصلنامه علمی پژوهشی اقتصاد اسلامی، سال هفدهم، شماره ۶۸
- شیرافکن، محمود (۱۳۹۷)، بررسی نقش نماز در پیشگیری از وقوع جرم و جنایت، دو فصلنامه علمی و تخصصی معارف فقه علوی، پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی، سال ۲، شماره ۲
- صدر، سید محمد باقر (۱۴۱۰ ق). البنك اللاربوی فی الاسلام، بیروت: دار التعارف للمطبوعات
- عزیزی، آریا. (۱۳۹۸). لزوم پیشگیری از فساد مالی واداری در نظام بانکی کشور. چاپ اول. تهران: نشر فرزندگان دانشگاه.
- عظیم زاده، شادی. (۱۳۹۷). جرم‌شناسی تطبیقی؛ پایداری در بزهکاری در حقوق ایران و آمریکا. چاپ اول. تهران: نشر جنگل.
- علیزاده، رامین؛ غلامی دون، حسین و جاهد، محمدعلی. (۱۳۹۸). پیشگیری از جرائم بانکی از طریق ارتقاء مسئولیت اجتماعی. فصلنامه مطالعات علوم اجتماعی ایران. (۶۲). ۵۹ - ۷۸.
- کاری یو، روبر (۱۳۸۱)، مداخله روان‌شناختی و اجتماعی زودرس در پیشگیری از رفتارهای مجرمانه، ترجمه علی حسین نجفی ابرندآبادی، مجله تحقیقات حقوقی، (۳۵) ۳۰۴-۲۶۷.

گسن، ریموند. (۱۳۹۴). **جرم‌شناسی بزهکاری اقتصادی: نظریه عمومی تزویر**، ترجمه شهرام ابراهیمی، چاپ سوم. تهران: نشر میزان.

لازرژ، کریستین. (۱۳۹۶). **درآمدی به سیاست جنایی**. چاپ ششم. تهران: نشر میزان.

محمدی، ابراهیم (۱۳۹۷)، نقش آموزه های دینی و اعتقادی در پیشگیری از جرم، دو فصلنامه علمی اختصاصی معارف فقه علوی، سال ۴، شماره ۶، ص ۶۱ - ۸۶

مکی پور، ذبیح‌الله و ربانی، علی. (۱۳۹۲). **بررسی علل اقتصادی آسیب‌های اجتماعی (با تأکید بر رابطه تورم و جرائم در ایران طی سال‌های ۱۳۹۰ - ۱۳۷۰)**. فصلنامه پژوهش‌های راهبردی مسائل اجتماعی ایران، (۶). ۷۹ - ۹۸.

موسویان، سید عباس و آذر، عادل و میثمی، حسین (۱۳۹۲). **الگوی نظارت شرعی بر بانک های کشور بر اساس دیدگاه خبرگان بانکداری اسلامی**، پژوهش های پولی و بانکی، شماره ۶۶

موسوی خمینی، سید روح الله (۱۳۶۸). **صحیفه امام**، جلد ۷، تهران: موسسه تنظیم و نشر آثار امام خمینی (ره)

مومن، محمد حسین و رحمت الهی، حسین (۱۳۹۶). **مفهوم فقهی اصل انطباق و نقش آن در تفسیر قراردادهای عمومی**، فصلنامه علمی پژوهشی فقه و مبانی حقوق اسلامی، سال دهم، شماره ۴

نجفی ابرندآبادی، علی حسین. (۱۳۸۳). **تقریرات درس جامعه‌شناسی جنایی (جامعه‌شناسی جرم)**، دوره کارشناسی ارشد حقوق جزا و جرم‌شناسی، دانشگاه شهید بهشتی، نیمسال دوم سال تحصیلی ۸۴-۱۳۸۳، بازبینی و ویرایش در بهمن ۱۳۹۱، قابل دسترسی در <http://www.lawtest.ir>

نظر پور، محمد نقی و فرشته ملا کریمی (۱۳۹۴). **بررسی قرارداد مشارکت مدنی بانک مرکزی از دید قواعد فقهی**، فصل نامه علمی پژوهشی اقتصاد اسلامی، سال ۱۵، شماره ۵۷

نیازپور، امیرحسین. (۱۳۹۳). **اساسی سازی حقوق پیشگیری از جرم در ایران**. فصلنامه پژوهش حقوق کیفری، (۶). ۹۱ - ۱۱۱. قابل بازیابی از: https://jclr.atu.ac.ir/article_۶۶۲.html

Buonanno, Paolo & Montolio, Daniel (۲۰۰۸). **Identifying the Socio-Economic & Demographic Determinants of Crime Across Spanish provinces**, International Review of Law & Economics, No.۲۸, PP.۸۹-۹۷.

Committee on Government Operations (۲۰۱۹). **Crimes against Banking Institutions: Hearings Before the United States House Committee on Government Operations**, Subcommittee on Legal & Monetary Affairs, Eighty-Eighth Congress, SPM Publications, Washington.

Crawford, Adam (۲۰۰۹). **Crime Prevention Policies in Comparative Perspective**, Willan publishing.

Goldthorpe, John H. (۱۹۹۶). **Problems of Meritocracy: The Swedish Case in Comparative Perspective**, Boulder, Westview Press.

Grant, Heath (۲۰۱۵). **Social Crime Prevention in the Developing World; Exploring the Role of Police in Crime Prevention**, Springer.

Hof fer, Thomas H.; Levinson, David L.; Cookson, Peter W. & Sadovnik, Alan R. (۲۰۰۲).

Meritocracy, Education and Sociology: An Encyclopedia, NewYork, Routledge Palmer.

- Kuo-Ellen, S. L. (۲۰۰۲). **A Banker's Guide to the Prevention of Fraud and Money Laundering in Documentary Credit Transactions**, Journal of Money Laundering Control, Vol. ۵.
- Lab, P. Steven (۲۰۱۴). **Crime Prevention: Approaches, Practices & Evaluations**, ۱۰th Edition, Anderson Publishing.
- Longoria, Richard (۲۰۰۹). **Meritocracy & Americans' Views on Distributive Justice**, Lanham, MD: Lexington Books.
- Mulligan, Erin M. (۲۰۱۵). **Evaluating the Social Control of Banking Crimes: An Examination of Anti-Money Laundering Deficiencies & Industry Success**, Graduate Theses & Dissertations, Doctor of Philosophy, Department of Criminology, College of Behavioral & Community Sciences, University of South Florida, Available on <http://www.scholarcommons.usf.edu/etd/۵۷۴۷>.
- Ramos Landeros, Jacqueline & Margain Fuentes, Ma. De Lourdes (۲۰۱۷). **Development of a Framework for the Use of a Tool for Machine Learning and Data Mining**, PP.۱-۱۲, Available on <https://www.researchgate.net/publication/۳۱۴۰۸۹۷۶۹>
- Sidrauski, Miguel (۱۹۶۷). **Rational Choice & Patterns of Growth in a Monetary Economy**, American Economic Review, Vol. ۵۷, No. ۲, PP. ۵۳۴-۵۴۴.
- Siegel, Larry. J (۲۰۰۹). **Criminology**, Thomson & Wadworth publication.
- Villa, John K. (۲۰۱۹). **Banking Crimes: Fraud, Money Laundering, & Embezzlement**, New Edition, ۲۰۱۹-۲۰۲۰ Ed, New York: West Group.
- Zimdars, Anna (۲۰۰۷). **Challenges to Meritocracy? A Study of the Social Mechanisms in Student Selection and Attainment at the University of Oxford**, Thesis for Degree of P.hD, in Economic & Social Research Council, New College, University of Oxford.